

A társadalomtudományi irodalom kérdései
a közművelődési könyvtárakban
(II. közlemény)

VERSEGHY György

[Szak. tábl.]

AZ ORSZÁGOS FELMÉRÉS KÉRDÉSEI

A Könyvtári Figyelő 1971. évi 3. számában kutatási beszámolót közöltünk a témáról. A széles körben tartott felmérés adatainak értékelése újabb problémákat vetett fel, és a vizsgálat folytatására ösztönzött. Már akkor érintettük, hogy a közművelődési könyvtárak szakozási, statisztikai, mérési rendszere statikus, nem tart lépést – nem is tarthat – a tudományok rohamos fejlődésével. A kölcsönzők igényeinek alakulásáról tulságosan általános, olykor már-már minősítésre alkalmatlan anyagot tartalmaz az országos évi összesítő statisztika. A jelenlegi statisztikai rendszerben a tudományok tulságosan nagy, sokszor heterogén csoportjai kerülnek egy rovatba (pl. a társadalomtudomány rovatába) akár a könyvállomány, akár a kölcsönzések jellemzésekor, ezért az átlagok, százalékok és egyéb viszonyszámok alig-alig nyújtanak alapot a fogalom finomabb megoszlásának kimutatására, az olvasói igények egzaktabb feltárására.

Eddigi vizsgálatunk a társadalomtudományi irodalom sok ágára terjedt ki, de nem érintette a nyelv-, irodalom- és művészeti tudományok kérdéseit. A teljes áttekintés végett ez utóbbiak feltárására egy évvel később, 1969 áprilisában került sor. Az eredetileg 35 kijelölt könyvtárból ötöt választottunk ki, ezek a következők: Somogyi Könyvtár, Szeged, megyei könyvtár, Salgótarján, járási könyvtár, Mohács, ill. Pápa, végül 8. sz. Szabó Ervin Könyvtár, Budapest. A felmérés az előzőhöz hasonlóan az olvasók és a forgalom statisztikai rögzí-

tésével, értékelésével történt. A vizsgálatba kevesebb könyvtárat vontunk be, mivel a korábbi alapozó mérések eredményeit, tapasztalatait jól felhasználhattuk. A munkában az azonos módszer, a hasonló időpont, a megfelelő nagyságrendű könyvtárak és mintasokaság következtében a rutinos könyvtáros gárda még eredményesebben működött közre; az összegezésben számos utalást, összehasonlítást is tehattünk, bizonyos jelenségek, törvényszerűségek pedig megerősítést nyertek.

A vizsgálat az ETO rendszere szerint a volt 4-es főosztályra (nyelvtudomány, amely ugyan időközben beolvadt a 8-as főosztályba, de sok helyütt – raktározási kényelemből – ma is használatos), a 7-es főosztályra (művészet, szórákozás, sport), a 8-as irodalomtudományi területeire, a 908-as szakra (honismeret) és a 91-es osztályra (földrajz, utleírás) terjedt ki. A felsorolt diszciplínák néhány más ágazattal együtt a statisztikában az „egyéb” rovatba vannak vegyesen összezsúfolva. Az „egyéb” tartományának vizsgálata tehát több szempontból is izgalmasnak látszott:

1. mert zömmel társadalomtudományi irodalmat tartalmaz (most nem térünk ki a periferikus területekre és a vitás tudományrendszerenti elméleti kérdésekre);
2. az állományban és a forgalomban állandóan nő a szerepe;
3. mind az állományban, mind a kölcsönzésben rendkívül magas a részesedése.

Ez utóbbi érzékeltetésére elegendő felidézni a vizsgálat idején fennálló országos helyzetet. A tanácsi közművelődési könyvtárak állománya ekkor 16,8 millió kötet. Az „egyéb” kategória teljes állományi részesedése 14%, a hagyományos társadalomtudományi ágazaté pedig 9,8%. A kettő összesen 23,8%, ami túlhaladja az egész gyermek- és ifjúsági irodalom nagyságát (22%). A 14 éven felüliek teljes kölcsönzésében 10,2% az „egyéb” irodalom részesedése és 4,8% a társadalomtudományi rovat aránya. Az „egyéb” cím alá sorolt könyvek nagyságrendje, jelentősége még plasztikusabb, ha csak az ismeretterjesztő szektoron belül vizsgáljuk, mert itt mind az állomálynak, mind a forgalomnak közel a felét képezik.

A felmérés méreteit mutatja, hogy adatbázisa 5 könyvtár 482 800 kötetnyi állományára (ez erősen torzít, mivel tulsulyban van a Somogyi Könyvtár 306 000 könyve) és 12 037 olvasó egy havi kölcsönzésének 44 780 kötetére támaszkodik.

AZ ALAPADATOK

A kiválasztott 5 könyvtár adataiból nem lehet típus (megyei, fővárosi, városi) szerint differenciált következtetéseket levonni, csak összesítő adatokat értékelni. Az összefoglaló alaptábla pontosan jelzi, hogy akár a kölcsönzésben, a teljes forgalomban (1. oszlop), akár az ismeretterjesztő irodalmon belül (2. oszlop) az „egyéb” típusú művek tekintélyes nagyságot képviselnek.

Kölcsönzött kötetek száma és megoszlása 1969 áprilisában

Kölcsönzött kötetek száma		1	2
		az összes kölcsönzött kötet %-ában	a kölcsönzött ism.terj.irod. %-ában
Társadalomtudomány	3143	6,97	24,90
Természettudomány	1583	3,51	12,53
Műszaki irod.	1539	3,40	12,19
Mezőgazd. irod.	373		
Egyéb ism.terj.	5987	13,26	47,43
Ism.terj. összesen	12 625	27,96	100 %
Szépirodalom	32 528	72,04	
Kölcs. köt. összesen	45 153	100 %	

a) A BEIRATKOZOTT OLVASÓK

A jelzett intézményekbe április végéig 12 037 olvasó iratkozott be, a nők száma valamivel magasabb volt, mint a férfiaké (6172 nő, 5865 férfi). A foglalkozási csoportokat tekintve teljesen átfogó kategóriákat képeztünk, csak a tanulókat és a munkásolvasókat emeltünk ki (részletesebb foglalkozási megkülönböztetés az országos statisztikában később lett kötelező):

5658 tanuló

2121 munkás

4258 egyéb foglalkozású

volt a könyvtárak tőzstagja.

b) AZ „EGYÉB” TIPUSÚ IRODALMAT KÖLCSÖNZŐ
OLVASÓK

A 12 037 beirt olvasóból 2133 fő (17,73%) kölcsönzött a szóban forgó állományrészről, tehát jóval nagyobb arányban, mint az idézett társadalomtudományi irodalmi feleméréskor, amikor 11,5% volt ez a mutató.

Egy-egy olvasó gyakran 2-4 művet is elvisz, az 1 kölcsönzőre jutó átlag 2 kötet, tehát ez is magasabb az előző mérésnél (1,7 kötet).

A kölcsönzők rétegeit összehasonlítva a beiratkozott olvasók azonos rétegeivel, a

férfiak	nők	munkások	tanulók	egyéb
18,79	16,70	13,39	18,38	19 %-a

vett ki könyvet.

Ez az arány az összes kölcsönzöt tekintve is 5 tizeddel magasabb, mint amit a társadalomtudomány mérésekor tapasztaltunk, és kiugróan nagyobb a tanulókat és a nők csoportjában.

Az "egyéb" ismeretterjesztő irodalom olvasóinak száma és megoszlása

	Nem		Munkás	Tanuló	Egyéb
	Férfi	Nő			
Szám (fő)	1102	1031	284	1040	809
%	51,66	48,34	13,31	48,76	37,93

	K o r				Iskolai végzettség				Össze- sen
	14- 18	19- 26	27- 59	60-	8 ált. alatt	8 ált.	kö- zép isk.	fő- isk.	
Szám (fő)	777	499	537	320	159	1181	604	189	2133
%	36,43	23,29	25,18	15,00	7,45	55,37	28,32	8,86	100 %

A KÖLCSÖNZŐK EGYES RÉTEGEINEK JELLEMZŐI

a) INTENZITÁSI JELLEMZŐK

A férfiak és a nők szinte azonos mennyiségben kölcsönöznek ilyen típusu könyveket (lásd a továbbiakban az 1. táblát). A foglalkozási megoszlást figyelve a művek majdnem felét a tanulók igénylik (48,7%), de az egyéb foglalkozásúak csoportja (szellemi dolgozók, nyugdíjasok, háztartásbeliek stb.) is jelentős részt képvisel (39%). Kevés esik viszont a kölcsönzött művekből a munkásolvasókra (12,1%).

Az életkorideterminánsok szembeötlők. A 14-18 éves korosztály magasan vezet, a forgalom több mint 1/3-a reájuk jut. Nyilvánvaló, hogy e réteg óriási többségét a középiskolások alkotják. Erős a 19-26 évesek érdeklődése is; e korosztályok csaknem annyit kölcsönöztek (1053 kötet), mint a 27-59 évesek

1. tábla

A KÖLCSÖNZŐTT "EGYÉB" ISMERETTERJESZTŐ KÖTETEK SZÁMA ÉS MEGOSZTLÁSA A VIZSGÁLT MŰCSOPORTOK,

VALAMINT A KÖLCSÖNZŐK NEMER, FOGLALKOZÁSA, KORÁ ÉS ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT

a) Szám

	N e m		Foglalkozás				K o r			Iskolai végzettség				Össze- sen
	Férfi	Nő	Munkás	Tanuló	Egyéb	14-18	19-26	27-59	60- 8 alatt	8 ált. 3	8 ált. 129	közép- isk. 119	fő- isk. 28	
4	144	135	29	148	102	84	132	55	8	3	129	119	28	279
7	717	613	161	698	471	528	349	338	115	30	749	399	152	1330
8	444	714	37	857	264	541	396	185	36	22	660	386	90	1158
908,91	866	707	303	413	857	340	176	561	496	259	759	406	149	1573
ÖSSZESEN	2171	2169	530	2116	1694	1493	1053	1139	655	314	2297	1310	419	4340

b) százalékok

	N e m		Foglalkozás				K o r			Iskolai végzettség				Össze- sen
	Férfi	Nő	Munkás	Tanuló	Egyéb	14-18	19-26	27-59	60- 8 alatt	8 ált. 1,07	8 ált. 46,24	közép- isk. 42,66	fő- isk. 10,03	
4	51,61	48,39	10,39	53,05	36,56	30,11	47,32	19,71	2,86	1,07	46,24	42,66	10,03	100
7	53,90	46,10	12,10	52,48	35,42	39,70	26,24	25,42	8,64	2,25	56,32	30,00	11,43	100
8	38,34	61,66	3,19	70,01	22,80	46,72	34,20	15,98	3,10	1,89	56,99	33,34	7,68	100
908,91	55,05	44,95	19,26	26,25	54,49	21,61	11,18	35,67	31,54	16,46	48,26	25,81	9,47	100
ÖSSZESEN	50,02	49,98	12,21	48,76	39,03	34,41	24,26	26,24	15,09	7,23	52,93	30,19	9,65	100

33 évfjára (1139 kötet). 60 év felett is számottevő az olvasási kedv (655 kötet). E tények azt jelzik, hogy alapvető az ifjúság dinamizmusa, az egyéb típusú irodalomnak 58,7%-át ők viszik el a könyvtárakból, a tulsulyt képező generáció csekélyebb érdeklődést (26,24%) mutat, a nyugdíjas korosztályoknál ismét pezdülést tapasztalunk. Ez a tendencia pontosan megegyezik tanulmányunk első részének konzekvenciáival.

Az érettségítől az iskolai végzettséggel párhuzamosan emelkedik az egy főre eső kölcsönzött kötetek száma:

8 általános alatt	1,9 kötet
8 általánost végzetek	1,9 kötet
középiskolát végzetek	2 kötet
egyetemet végzetek	2,2 kötet

Összehasonlítva ezt a mutatót az előző méréssel, ahol 1,5–2 kötet között ingadozott, itt magasabb az átlag; az első két végzettségi csoportnál teljesen azonos.

b) AZ ÉRDEKLŐDÉS (IGÉNY) JELLEMZŐI

Az egyes tudományágak iránt a férfiak és nők között különbözik az érdeklődés. A nyelvtudomány és a 7-es főosztályba sorolt diszciplínák megközelítően egyformán kedveltek, számottevően nagyobb a férfiak érdeklődése a földrajz, utleírás iránt, viszont egészen kiugró a nők igénye az irodalomtudományok területén.

A munkásoknál mérsékelt a nyelvészeti munkák kölcsönzése; német nyelv-könyvek és szótárak egyszeri használata jellemzi. Sokkal érdekesebb a 7-es-be tartozó szakok kölcsönzési megoszlása: vezetnek a sport-tárgyú könyvek (40 kölcsönzés), utánuk következik a festészet (15) és végül a fényképezés (13). A többi témakörben teljesen szétszórt az érdeklődés. Az irodalomtudományok körére a magyar irodalomtörténet és néhány írói monográfia – Mikszáth, Móricz, Ady, Jókai – forgatása a jellemző. A munkásolvasók érdek-

lődése legerőteljesebben a 91-es szakra irányul, olvasmányaiknak több mint a fele a kaifandos, izgalmas utleirások közül kerül ki (303 kölcsönzés).

Természetes, hogy a tanulók igényeit alapvetően az iskolai tanulmányok determinálják, minden téren az iskolai kötelező olvasmányok vezetnek. Müfaj szerint az irodalomtudományi munkák elsőbbsége vitathatatlan, de a 7-es főosztály minden csomópontján is jelentős számú igény kristályosodik ki. Az utleirások iránt szintén nagy az érdeklődés. Olvasószolgálati szempontból gyakran problémát jelent a kötelező irodalommal való kielégítés, főképp az irodalomtudományok vonatkozásában, gyakran nincsenek bent a keresett könyvek. Ennek egyik oka az, hogy bizonyos csucs-időpontokban (pl. vizsgák idején) robbanásszerű a tanulók igénye, jóval nagyobb, mint a könyvtárak teljesítőképessége. A társadalmi szükségletek tehát nagyobbak annál, amit a jelen típusu felmérés adatszerűen képes bizonyítani.

Az életkori sajátosságokat szemlélve a 14–26 évesek igényei többnyire meg egyeznek a tanulók érdeklődési körével. A 27–59 éveseknél és a 60 éven felülieknél domináns olvasmánytípus az utleirás, ugyszintén az egyéb foglalkozásuaknál is.

OLVASMÁNYSTRUKTÚRA, MINŐSÉGI JELLEGZETESSÉGEK

Az olvasmánystruktura felderítése néhány érdekes tanulsággal szolgál. Az „egyéb” típusu kölcsönzött művek sorából 4340 mű megoszlását elemeztük részletesebben, az általános műveket (0) és a biográfiát (920) mellőztük. A legolvasottabb könyvek közé számítottuk a 10-nél több alkalommal kölcsönzötteket, 47 került e csoportba (2. tábla).

Témakörök szerint 28 utleirás van közöttük, 16 irodalom- és nyelvtudományi mű, valamint 3 munka a 7-es főosztályból. Ezen alkotásokat 644 ízben kölcsönözték. A legkeresettebb művek a magyar irodalommal kapcsolatosak. A magyar irodalom története 1–3. k. kiemelkedően vezet (69 kölcsönzés + SZERB Antal: Magyar irodalomtörténet 10 kölcsönzés). ILLYÉS Petőfije a második.

AZ 1969. ÁPRILIS HÓNAPBAN LEGOLVASOTTABB "EGYÉB" ISMERETTERJESZTŐ MŰVEK

1.	894		A magyar irodalom tört. 1-3.k.	69
2.	894	Illyés Gyula	: Petőfi Sándor	32
3.	910	Germanus Gyula	: Allah, Akbar!	19
4.	910	Ullrich, U. - Ullrich, W.	: Hati-Hati	19
5.	910	Molnár Gábor	: Horgászem az Amazonason	18
6.	740	Effel, Jean	: Ádám és Éva szerelme	15
7.	894	Vezér Erzsébet	: Ady Endre	15
8.	894	Révai József	: Irodalmi tanulmányok	14
9.	910	Bitsch, Jörgen	: Jivaro indiánok	14
10.	910	Chichester, Francis	: A magányos víz meg az ég	14
11.	910	Dobo, Nicholas	: Százezer berber orvosos voltam	14
12.	910	Róna István	: Vadászélmények távoli földr.	14
13.	796	Galla Ferenc	: Cselgáncs	13
14.	894	Böloni György	: Az igazi Ady	13
15.	910	Eibl-Eibesfeldt, I.	: Az ezer atoll világa	13
16.	910	Zikmund, M. - Hanzelka, J.	: Ezerkétéjszaka	13
17.	910	Ignác Rózsa	: Zebradob hirádo	13
18.	910	Molnár Gábor	: Jaguárországban	13
19.	910	Molnár Gábor	: Négyen a vadonban	13
20.	910	Széchenyi Zsigmond	: Denaturált Afrika	13
21.	840	Mihályi Gábor	: Molière	12
22.	910	Harmat Endre	: Portugál partokon	12
23.	800	Török - Mihályi - Walkó	: Száz híres regény	11
24.	800		Világirodalmi antológia	11
25.	894		Miért szép?	11
26.	910	Danielsson, Bengt	: Bumeráng-expedíció	11
27.	910	Grzimek, B. - Grzimek, M.	: A Serengeti nem halhat meg	11
28.	910	Hanzelka, J. - Zikmund, M.	: Afrika	11
29.	910	Molnár Gábor	: A fehér arany vadonában	11
30.	910	Molnár Gábor	: Holdárnyékban az őserdő	11
31.	910	Széchenyi Zsigmond	: Csui...!	11
32.	413	Halász Előd	: Magyar-német szótár	10
33.	796	Kutas - Lakatos - Peterdi	: Ez történt Mexikóban	10
34.	800	Szerb Antal	: A világirodalom története	10
35.	800	Komlós Aladár	: A szimbolizmus	10
36.	820		Az amerikai irodalom a XX....	10
37.	894	Hatvany Lajos	: Ady. Cikkek, emlékezések...	10
38.	894	Révai József	: Ady	10
39.	894	Szerb Antal	: Magyar irodalomtörténet	10
40.	910	Gál Zsuzsanna	: Feleség voltam New Yorkban	10
41.	910	Harmat Endre	: Helló, New York!	10
42.	910	Molnár Gábor	: Ahol az ösvény véget ér	10
43.	910	Rockenbauer Pál	: Szivességből a Mediterránban	10
44.	910	Széchenyi Zsigmond	: Nahar	10
45.	910	Széchenyi Zsigmond	: Ünnepnepok	10
46.	910	Széchenyi Zsigmond	: Hengergő homok	10
47.	910	Udvary Gyöngyvér	: Az ismeretlen szomszéd	10

Ady Endrével 4 alkotás is foglalkozik; nyilván az Ady-irodalommal függ össze RÉVAI J.: Irodalmi tanulmányok (14) és A szimbolizmus (10) c. kötetek ke-
resettsége is. Ezek a tények a kötelező irodalmon belül a szívesen olvasott
művekre utalnak, valamint arra, hogy a közhiedelemmel ellentétben Ady nép-
szerősége ma sem halványodott el.

GALLA Cselgáncs és KUTAS Ez történt Mexikóban c. könyvének népszerűsége az ifjúság sport iránti érdeklődését tükrözi. A legkedveltebb könyvek csoportjában behozhatatlan fölénnyel az utleírások vezetnek. Ahogy a társadalomtudományi irodalom kategóriájában a krimi nagy közönségigényét észleltük, krimináleffektusnak nevezve a jelenséget, úgy ez a vizsgálat az utleírások, a romantikus voyage-élmény elemi erejére, a kalandok, izgalmak szublimált átélésére mutat rá.

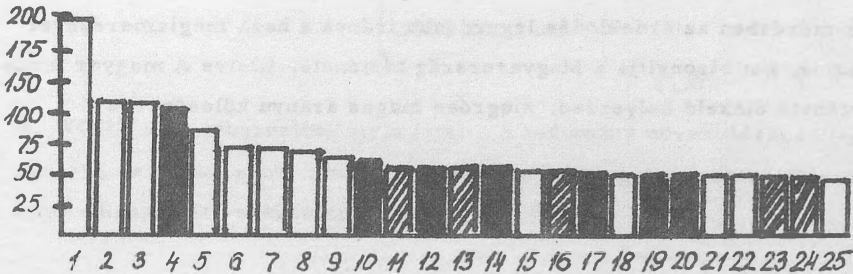
A legnépszerűbb könyvek olvasottsági görbéje az első két kiugró érték után (69–32) kiegyenlítetten süllyed 19 és 10 között.

Talán a legmeglepőbb felfedezés az, amelyet „legező-jelenségnek” nevezünk el. A társadalomtudományi irodalom felmérésekor 13 175 kölcsönzést rögzítettünk, ez 1784-féle művet jelentett. Ebből az következik, hogy mintegy félig kinyitott legező síkján halmozottan helyezkednek el az egyes tudományos és ismeretterjesztő alkotások. Mostani dokumentumunkban a jóval kevesebb, 4340 kölcsönzött kötet 1857 műféleségre oszlik meg. Igen magas tehát a szó-ródás, rendkívül széthuzott sávon jelentkeznek az egyszerű igények, egy teljesen kinyitott legező jellemzi a helyzetet.

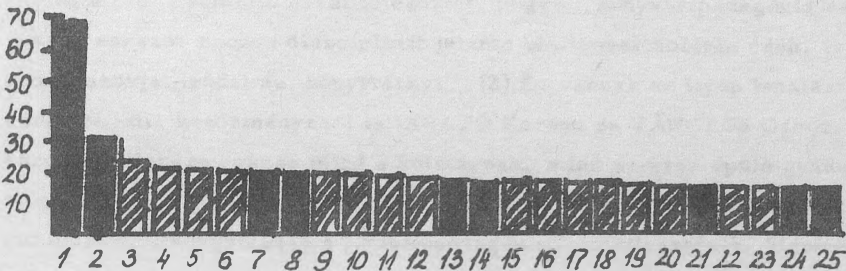
A legolvasottabb munkák minőségét, belső szerkezetét elemezve lényeges különbséget tapasztalunk az első 25 könyv helyezésében, amelyet a 3. tábla mutat. A szemléltető ábra részletes értelmezésében eligazít az előző tanulmány (Könyvtári Figyelő, 1971. 3. sz. 223. oldalon található tábla), valamint a jelen 2. tábla. Az ábrán az A (szakirodalom és esztétikailag, eszmeileg kiemelkedő alkotás), B (ismeretterjesztő), valamint C (lektűr) jelzéssel minősítjük az egyes műveket.

A KÖLCSÖNZÖTT SZAK- ÉS ISMERETTERJESZTŐ IRODALOM STRUKTÚRÁJA A,B,C JELLEG SZERINT

Társadalomtudományi irodalom

Egyéb kategória

JELMAGYARÁZAT:

- = A
- ▨ = B
- = C

A társadalomtudományi irodalomnál a döntő részt a C típusu olvasmányok képezik (fehér oszlop), 7 A jellegű szakmunka mellett (fekete oszlop). Az „egyéb” kategóriát a B típusú könyvek uralják (csíkos oszlop), 9 A jellegű könyv társaságában. Ez plasztikusan szemlélteti, hogy az „egyéb” kategória legnépszerűbb olvasmányai esetében az értékes elemek, a szakmai, tanulási, önképzési igények lényegesen nagyobb szerepet töltenek be, mint a társadalomtudományi tartomány vezető rangsorában.

Mindkét mérésben az érdeklődés legerősebb iránya a haza megismerésével kapcsolatos, ezt bizonyítja a Magyarország története, illetve A magyar irodalom története előkelő helyezése, kiugróan magas arányú kölcsönzése.